

Bojana Arsić¹

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Original scientific paper

UDK: 37.06

DOI: 10.5937/IstrPed2501149A

=====

SOCIJALNA PODRŠKA, RAZVIJENOST SOCIJALNIH VEŠTINA I EKSTERNALIZOVANI PROBLEMI U PONAŠANJU ADOLESCENATA SA LAKOM INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Rezime: Cilj istraživanja bio je da se ispita percepcija socijalne podrške kod adolescenata sa lakšim intelektualnim oštećenjem (LIO) i njen odnos sa eksternalizovanim problemima u ponašanju i socijalnim veštinama. Istraživanje je sprovedeno kvantitativnom metodom, uz primenu deskriptivne i inferencijalne statistike putem SPSS programa za statističku obradu podataka. Uzorak je obuhvatio 33 učenika sa LIO koji imaju između 15 i 20 godina, a pohađaju školu za obrazovanje i vaspitanje učenika sa teškoćama u intelektualnom razvoju. Primenjeni su instrumenti za procenu socijalne podrške, eksternalizovanih problema u ponašanju i socijalnih veština, a njih su popunjavali nastavnici i učenici sa LIO. Ispitanici su najviše socijalne podrške percipirali od strane nastavnika, a najmanje od drugova iz odeljenja, s tim da je razlika bila statistički značajna. Muški ispitanici percipirali su viši nivo roditeljske podrške od ženskih ispitanika, dok su ispitanici iz potpunih porodica imali značajno viši nivo podrške drugova iz odeljenja. Korelacione analize su pokazale visok nivo povezanosti između različitih izvora socijalne podrške. Nije utvrđena povezanost između socijalne podrške i eksternalizovanih problema u ponašanju, dok su eksternalizovani problemi negativno korelirali sa socijalizacijom. Rezultati ukazuju na značajnu ulogu nastavnika i roditelja u pružanju podrške adolescentima sa LIO, dok podrška vršnjaka ostaje relativno niska. Utvrđeno je da pol i tip porodice utiču na percepciju socijalne podrške. Ispitanici su u proseku imali nizak nivo eksternalizovanih problema u ponašanju i razvijene socijalne veštine, što se može pripisati podršci iz okruženja i rehabilitacionim programima. Buduća istraživanja treba usmeriti na veći uzorak i uključivanje osoba sa težim oblicima intelektualnih oštećenja.

Ključne reči: podrška, socijalni faktori, intelektualne smetnje, maladaptivno ponašanje, socijalizacija.

Uvod

Rodriguez i Koen (Rodriguez & Choen, 1998) definišu socijalnu podršku kao multidimenzionalni koncept koji se odnosi na proces u kome pojedinci upravljaju duhovnim i materijalnim resursima koje dobijaju od strane sopstvene društvene zajednice kako bi se na lakši način suočili sa stresom, ostvarili svoje socijalne potrebe i ciljeve. Osim toga, socijalna podrška doprinosi zdravlju i blagostanju pojedinca (Lunsky & Benson, 2001). Socijalna podrška podrazumeva percepciju pojedinca o tome koliko ljubavi, podrške, uvažavanja i brige dobija od strane drugih iz svog okruženja ili zajednice (Taylor, 2011). Ona obuhvata objektivnu podršku koju čine interpersonalni odnosi i materijalni resursi koji su pojedincu na raspolaganju, kao i subjektivnu podršku koja se odnosi na sopstveni doživljaj zadovoljstva svojim životom pojedinca (Hassanein, Adawi, & Johnson 2021). U odnosu na izvore, socijalna podrška može dolaziti od različitih osoba iz nečijeg okruženja, kao što su članovi porodice, školsko osoblje ili prijatelji (French, Dumani, Allen, & Shockley, 2018).

¹ bojana.arsic57@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6728-3779>

Na stepen percipirane socijalne podrške utiče veličina porodice, gde osobe koje potiču iz potpunijih porodica percipiraju da imaju više socijalne podrške od onih koji potiču iz malih ili nepotpunih porodica (Feeney & Collins, 2015; Garipey, Honkaniemi, & Quesnel-Vallee, 2016; Siedlecki, Salthouse, Oishi, & Jeswani, 2014). Zatim, osobe koje imaju sibilinge smatraju da imaju više socijalne podrške od onih koji su jedinci (Campos, Ullman, Aguilera, & Dunkel Schetter, 2014; Ong et al., 2018; Weisz, Quinn, & Williams, 2016). Viši stepen podrške navode i one osobe koje imaju veći broj bliskih prijatelja ili poznanika (Cohen & McKay, 2020; Maier, Laumer, Eckhardt, & Weitzel, 2015; Nabi, Prestin, & So, 2013), kao i pojedinci koji imaju razvijenije socijalne veštine (Feeney & Collins, 2015; Kim, Kreps, & Shin, 2015; Merrell & Gimpel, 2014).

Osobe sa intelektualnom ometenošću (IO), nezavisno od stepena IO imaju manje socijalne podrške nego vršnjaci tipičnog razvoja (TP) (Emerson, Fortune, Llewellyn, & Stancliffe, 2021; Wang, Mann, Lloyd-Evans, Ma, & Johnson, 2018), a posebno u domenima socijalne podrške koju dobijaju od strane prijatelja (Biggs & Carter, 2016). Kao jedan od uzroka toga ističe se veće prisustvo problema u ponašanju i nizak stepen prosocijalnih oblika ponašanja kod osoba sa IO u odnosu na vršnjake TP (Bailey, Totsika, Hastings, Hatton, & Emerson, 2019), što se smatra jednim od uzroka manjeg stepena socijalne podrške kod osoba sa IO (Zhao et al., 2020).

Problemi u ponašanju mogu biti eksternalizovani, odnosno osobe sa IO mogu ih ispoljavati na drugim ljudima ili na svoju okolinu, ali i internalizovani, kada imaju različite probleme mentalnog zdravlja koji dovode do smanjenog funkcionisanja (Muftić, Jahić, & Kovačević, 2018). Većina dece i osoba sa IO u nekom trenutku svog života ispoljava probleme u ponašanju (Kovačić, Gajić, & Arsić, 2023), a prisustvo problema u ponašanju utiče posledično na sposobnosti socijalne adaptacije i percipiranu socijalnu podršku (Chou & Park, 2021). Osobe sa IO imaju manje razvijene socijalne veštine u poređenju sa osobama TP (White et al., 2013), kao i manje prijatelja nego vršnjaci TP (Gilmore & Cuskelly, 2014). Osim toga, istraživanja pokazuju da i sami roditelji osoba sa IO u manjoj meri dobijaju socijalnu podršku osoba iz svoje okoline ukoliko njihova deca ispoljavaju probleme u ponašanju (Lu, Chen, He, Pang, & Zou, 2021).

Istraživanja pokazuju da stepen socijalne podrške negativno korelira sa problemima mentalnog zdravlja (Cohen & McKay, 2020; Wang et al., 2018). Osim toga, osobe koje imaju veći stepen eksternalizovanih problema u ponašanju imaju manje socijalne podrške od osoba iz svog okruženja (Crone, Hawken, & Horner, 2015; Lei et al., 2019).

Cilj ovog istraživanja je bio ispitati stepen percipirane socijalne podrške koja dolazi iz različitih izvora kod adolescenata sa lakom intelektualnom ometenošću (LIO), kao i povezanost socijalne podrške sa eksternalizovanim problemima u ponašanju i stepenom razvoja veština socijalizacije.

Metodologija

Uzorak

Uzorak je obuhvatio 33 ispitanika sa LIO, od toga je 21 ispitanik bio muškog pola (63.6%), a 12 ispitanica (36.4%). Ispitanici su bili uzrasta od 15 do 20 godina ($M = 16.94$, $SD = 1.50$). Svi ispitanici su u trenutku ispitivanja pohađali Srednju zanatsku školu u Beogradu. Siblinga je imao 31 ispitanik (93.9%), a 20 ispitanika (60.6%) živelo je sa oba roditelja, dok je 13 ispitanika (39.4%) živelo sa jednim roditeljem.

Nije bilo razlike u uzrastu ($U = 116$, $p = .73$) između ispitanika muškog ($Mdn = 17$, $IQR = 3$) i ženskog ($Mdn = 17$, $IQR = 2$) pola. Porodični status nije bio povezan sa polom ($\chi^2 = 116$, $df = 2$, $r_p = .24$, $p = .39$), ni uzrastom ($U = 105.5$, $p = .58$).

Inkluzivni kriterijum za uključivanje ispitanika u uzorak se odnosio na prisustvo dijagnoze LIO prema školskoj medicinskoj dokumentaciji, kao i razvijenu sposobnost čitanja i razumevanja pročitano,

imajući u vidu da je trebalo samostalno da popune upitnik za ispitivanje stepena percipirane socijalne podrške.

Instrumenti

Socijalna podrška. – Za merenje stepena percipirane socijalne podrške adolescenata sa LIO korišćena je Skala socijalne podrške za decu i adolescente (*The Child and Adolescent Social Support Scale* – CASSS, Malecki et al., 2000). Ova skala se sastoji od 60 ajtema, koji su podeljeni u pet subskala od po 12 ajtema (socijalna podrška roditelja, nastavnika, drugova iz odeljenja, bliskih prijatelja i ljudi iz škole). Učenici su ocenjivali u kojoj meri percipiraju navedenu podršku na šestostepenoj skali Likertovog tipa (1 = nikada, 6 = uvek). Raspon skorova koji ispitanici mogu ostvariti na svakoj subskali bio je 12–72, dok je maksimalni skor na celom instrumentu 360 poena i on je indikacija najvišeg stepena percipirane socijalne podrške.

U ovom istraživanju, utvrđena je odlična pouzdanost skale ($\alpha = .97$), identična pouzdanosti koju su dobili autori instrumenta (Malecki, Demaray, Elliott, & Nolt, 2000). Osim toga, autori instrumenta su dobili da je pouzdanost pojedinačnih subskala u rasponu od .88 do .97, a pouzdanost pojedinačnih subskala dobijena u našem istraživanju je data u Tabeli 1.

Tabela 1. Vrednost Kronbahovog α koeficijenta

Subskala	Broj ajtema	Kronbahova α
CASSS – roditelji	12	.92
CASSS – nastavnici	12	.93
CASSS – drugovi iz odeljenja	12	.94
CASSS – bliski prijatelji	12	.96
CASSS – ljudi iz škole	12	.96

Eksternalizovani problemi u ponašanju. – Za procenu prisustva eksternalizovanih problema u ponašanju kod učenika, korišćena je skala za procenu problema u ponašanju kod adolescenata (A-PBFS, Farrell, Goncy, Sullivan, & Thompson, 2018). Ovaj instrument se sastoji od 18 ajtema formulisanih u vidu izjava, a nastavnici treba da zaokruže na šestostepenoj skali Likertovog tipa odgovore koji se odnose na učestalost ispoljavanja navedenog ponašanja kod učenika (1 = nikada, 6 = stalno). Ispitanici mogu ostvariti na ovom instrumentu 18–108 poena, dok je maksimalni skor indikacija visokog stepena prisustva eksternalizovanih problema u ponašanju. Pouzdanost instrumenta u našem istraživanju bila je visoka ($\alpha = .94$).

Socijalizacija. – Za procenu stepena socijalizacije ispitanika, korišćena je subskala *Socijalizacija* iz AAMR Skale adaptivnog ponašanja (AAMR Adaptive Behavior Scale-School, 2nd Edition – ABS-S; Lambert, Nihira, & Leland, 1993). Ova subskala procenjuje mogućnost ostvarivanja interakcije sa drugima, kao i kvalitet iste, a analiziraju se socijalni aspekti ponašanja, kao što su kooperativnost i obzir prema drugima. Sastoji se od sedam ajtema, gde se na prvom, drugom i petom označava najviši dostignuti nivo, a na osnovu opisa koji se odnosi na saradnju učenika sa drugima, socijalne interakcije i participaciju u grupnim aktivnostima. Na ostalim ajtemima koji se odnose na obzir prema drugima, svest o drugima, sebičnost i socijalnu zrelost, dat je niz opisa i ukoliko se navedeni opisi odnose na dotičnu osobu za koju se popunjava instrument, potrebno je zaokružiti odgovor dihotomnog tipa (*da/ne*). Maksimalni sirovi skor koji ispitanici na ovoj subskali mogu ostvariti je 26 i on je indikacija razvijenijih veština socijalizacije. U našem istraživanju dobijeno je da je pouzdanost skale prihvatljiva ($\alpha = .76$).

Procedura istraživanja i statistička obrada podataka

Istraživanje je sprovedeno na proleće 2023. godine u Srednjoj zanatskoj školi u Beogradu. Autori istraživanja su distribuirali razrednim starešinama učenika sa LIO upitnike u papirnoj formi. Učenici

su popunjavali instrument za procenu socijalne podrške samostalno, uz mogućnost postavljanja pitanja o nejasnoćama nastavnici, dok su razredne starešine za iste učenike popunjavale instrument za procenu eksternalizovanih problema u ponašanju, kao i instrument za procenu stepena socijalizacije učenika.

Za obradu podataka korišćen je SPSS program za statističku obradu podataka (SPSS IBM 23 – *Statistical Package for the Social Sciences*). Radi utvrđivanja pouzdanosti korišćenih instrumenata, korišćen je Kronbahov alfa koeficijent. Za utvrđivanje odstupanja od normalnosti raspodele na numeričkim varijablama, korišćen je Šapiro-Vilk test. Postignuća ispitanika na primenjenim instrumentima, prikazana su deskriptivnim statističkim merama. Razlike u postignućima ispitanika na primenjenim instrumentima između dihotomnih kategoričkih varijabli (pol i tip porodice), utvrđene su Man-Vitni U testom. Za utvrđivanje međusobne korelacije između primenjenih instrumenata, kao i subskala instrumenta za procenu socijalne podrške, korišćena je Spirmanova ro korelaciona analiza.

Rezultati

Rezultati deskriptivne statističke analize su prikazani u Tabeli 2. Rezultati ukazuju na to da ispitanici iz uzorka u proseku procenjuju da imaju visok nivo podrške, s tim da najviše socijalne podrške imaju od strane nastavnika ($M = 64.27$), a najmanje od drugova iz odeljenja ($M = 58.85$). Rezultati Vilkoksonovog testa ekvivalentnih parova pokazali su da je razlika između ova dva vida podrške statistički značajna ($t = 2.03$, $p = .04$), dok između ostalih vidova podrške nije bilo značajne razlike ($p > .5$). Kada su u pitanju eksternalizovani problemi u ponašanju, od maksimalnih 108 poena, ispitanici su ostvarili $M = 27.06$ u proseku, što znači da u proseku ispoljavaju nizak nivo maladaptivnog ponašanja, a takođe imaju i u velikoj meri razvijene socijalne veštine ($M = 21.82$).

Tabela 2. Deskriptivna statistika ($N = 33$)

	Deskriptivna statistika						Šapiro-Vilkov test	
	Min	Max	M	SD	Mdn	IQR	W	p
CASSS	183	360	308.64	44.92	312	65	.91	.01
CASSS – roditelji	38	72	61.18	11.31	66	21	.85	<.001
CASSS – nastavnici	29	72	64.27	10.14	67	11	.76	<.001
CASSS – drugovi iz odeljenja	21	72	58.85	14.07	62	23	.85	<.001
CASSS – bliski prijatelji	33	72	61.91	12.27	69	20	.76	<.001
CASSS – ljudi iz škole	38	72	61.91	12.27	70	21	.79	<.001
Problemi u ponašanju	18	65	27.06	13.63	18	15	.72	<.001
AAMR Socijalizacija	13	26	21.82	3.49	23	4	.86	<.001

Rezultati Šapiro-Vilkovog testa (Tabela 2) ukazuju na to da empirijska distribucija mera na svim numeričkim varijablama odstupa od normalnosti raspodele ($p < .05$), što implicira dalju upotrebu neparametrijskih statističkih testova.

Rezultati Man-Vitni testa (Tabela 3) ukazuju na to da statistički značajne razlike postoje između ispitanika muškog i ženskog pola ($p = .009$) samo kada je u pitanju socijalna podrška koju dobijaju od roditelja, gde ispitanici muškog pola ($Mdn = 68.00$) dobijaju više socijalne podrške od strane roditelja nego ispitanice ($Mdn = 52.00$). Na ostalim varijablama nisu utvrđene statistički značajne razlike između ispitanika različitog pola.

Tabela 3. Razlike između ispitanika u odnosu na pol

	Pol	N	Mdn	IQR	U	p
CASSS	M	21	322.00	61	102.00	.37
	Ž	12	296.00	94		
CASSS – roditelji	M	21	68.00	11	57.00	.009*
	Ž	12	52.00	24		
CASSS – nastavnici	M	21	68.00	8	94.00	.22
	Ž	12	63.00	24		
CASSS – drugovi iz odeljenja	M	21	61.00	20	117.00	.73
	Ž	12	62.00	22		
CASSS – bliski prijatelji	M	21	68.00	24	113.50	.62
	Ž	12	70.50	8		
CASSS – ljudi iz škole	M	21	70.00	18	117.00	.72
	Ž	12	66.00	26		
Problemi u ponašanju	M	21	19.00	20	106.00	.42
	Ž	12	18.00	11		
AAMR	M	21	22.00	5	89.50	.17
	Ž	12	23.50	3		

Rezultati Man-Vitni testa (Tabela 4) ukazuju na to da statistički značajne razlike postoje između ispitanika u odnosu na tip porodice iz koje potiču samo u pogledu socijalne podrške koju dobijaju od drugova iz odeljenja ($p = .03$), gde oni ispitanici koji potiču iz potpune porodice imaju veći stepen socijalne podrške drugova iz odeljenja ($Mdn = 67.50$) u odnosu na one ispitanike koji poriču iz jednoroditeljske porodice ($Mdn = 54.50$).

Tabela 4. Razlike između ispitanika u odnosu na tip porodice

	Porodično stanje	N	Mdn	IQR	U	P
CASSS	2	20	321.00	55	77.00	.09
	1	13	301.00	76		
CASSS – roditelji	2	20	66.00	18	118.50	.95
	1	13	67.00	22		
CASSS – nastavnici	2	20	67.50	10	111.50	.74
	1	13	68.00	12		
CASSS – drugovi iz odeljenja	2	20	67.50	14	64.50	.03*
	1	13	54.50	28		
CASSS – bliski prijatelji	2	20	69.50	8	104.00	.51
	1	13	66.00	28		
CASSS – ljudi iz škole	2	20	72.00	16	102.50	.47
	1	13	67.50	27		
Problemi u ponašanju	2	20	18.00	14	97.50	.34
	1	13	23.50	22		
AAMR	2	20	23.00	3	107.50	.62
	1	13	22.50	6		

Napomena: 1 – živi sa jednim roditeljem, 2 – živi sa oba roditelja

U Tabeli 5 prikazani su rezultati Spirmanove ro korelacione analize između skale za merenje socijalne podrške i njenih subskala. Kao što se može primetiti u Tabeli 5, postoji visoka pozitivna korelacija instrumenta u celosti i subskale za procenu socijalne podrške od strane roditelja ($r_s = .65, p < .001$), zatim subskale za procenu socijalne podrške nastavnika ($r_s = .73, p < .001$), drugova iz odeljenja ($r_s = .80, p < .001$), bliskih prijatelja ($r_s = .76, p < .001$), kao i instrumenta u celosti i subskale za procenu socijalne podrške ljudi iz škole ($r_s = .84, p < .001$). Subskala za procenu socijalne podrške od strane roditelja pozitivno korelira sa subskalom za procenu socijalne podrške od strane nastavnika ($r_s = .68, p < .001$), kao i subskalom za procenu socijalne podrške ljudi iz škole ($r_s = .47, p < .006$). Međutim, nije postojala korelacija između subskale za procenu socijalne podrške od strane roditelja i subskale za procenu socijalne podrške drugova iz odeljenja ($r_s = .25, p = .17$), kao ni subskale za procenu socijalne podrške bliskih prijatelja ($r_s = .27, p = .13$). Osim toga, dobijena je pozitivna korelacija između subskale za procenu socijalne podrške od strane nastavnika i subskale za procenu socijalne podrške od strane ljudi iz škole ($r_s = .47, p < .006$), ali i bliskih prijatelja ($r_s = .40, p = .02$), ali ova subskala nije korelirala sa subskalom sa procenu socijalne podrške od strane drugova iz odeljenja ($r_s = .30, p = .08$). Takođe, dobijena je pozitivna korelacija između subskale za procenu socijalne podrške od strane drugova iz odeljenja i subskale za procenu socijalne podrške bliskih prijatelja ($r_s = .74, p < .001$), kao i navedene subskale i subskale za procenu socijalne podrške ljudi iz škole ($r_s = .77, p < .001$). Na kraju, utvrđena je pozitivna korelacija između subskale za procenu socijalne podrške bliskih prijatelja i subskale za procenu socijalne podrške ljudi iz škole ($r_s = .77, p < .001$).

Kao što se može videti u Tabeli 5, prisustvo eksternalizovanih problema u ponašanju negativno korelira sa ukupnim skorom na subskali socijalizacije na AAMR instrumentu ($r_s = -.58, p < .001$), što ukazuje na to da ispitanici koji imaju viši stepen prosocijalnog ponašanja imaju manje eksternalizovanih problema u ponašanju. Stepenn socijalne podrške i prisustvo eksternalizovanih problema u ponašanju nisu korelirali ($r_s = .06, p = .75$), kao ni stepenn socijalne podrške i stepenn socijalizacije ($r_s = .05, p = .77$).

Tabela 5. Spirmanov koeficijent korelacije (r_s)

	1	2	3	4	5	6	7
1. CASSS							
2. CASSS – roditelji	.65**						
3. CASSS – nastavnici	.73**	.68**					
4. CASSS – drugovi iz odeljenja	.80**	.25	.30				
5. CASSS – bliski prijatelji	.76**	.27	.40*	.74**			
6. CASSS – ljudi iz škole	.84**	.47**	.47**	.77**	.77**		
7. Problemi u ponašanju	.06	.15	.08	.03	.17	.18	
8. AAMR	.05	.03	.06	.01	-.03	-.13	-.58**

Napomena: ** $p < .001$, * $p < .05$

Diskusija

Ispitanici iz našeg uzorka imaju najviše socijalne podrške od strane nastavnika, a najmanje od drugova iz odeljenja. Imajući u vidu da su svi ispitanici učenici škole za obrazovanje i vaspitanje učenika sa teškoćama u intelektualnom razvoju, u kojoj pretežno rade defektolozi, ovakvi rezultati nisu iznenađujući. Naime, istraživanja pokazuju da defektolozi u velikoj meri pružaju socijalnu podršku učenicima sa IO sa kojima rade (Mishra, 2020). Osim toga, učenici sa IO generalno imaju nizak stepenn socijalne podrške od strane vršnjaka (Emerson et al., 2021), posebno ako pohađaju redovne škole (Humphrey & Symes, 2010).

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je muški pol značajan prediktor dobijanja socijalne podrške od strane roditelja, dok je potpuna porodica prediktor socijalne podrške od drugova iz odeljenja. Ovi nalazi mogu se objasniti različitim društvenim ulogama i očekivanjima koja se postavljaju pred polove (Barbee et al., 1993; D'Acunto, Malmendier, & Weber, 2020), kao i dinamikom odnosa unutar porodice. Roditelji često pružaju veću pažnju i podršku sinovima zbog tradicionalnih rodni uloga i ova podrška može uključivati emocionalne, praktične ili materijalne aspekte (Colarossi & Eccles, 2000), što objašnjava zašto muški pol ima prednost u ovom kontekstu. S druge strane, od devojčica se očekuje veća emocionalna autonomija (Modrek, Hass, Kwako, & Sandoval, 2021) ili se njihove potrebe ponekad više vezuju za vršnjačku nego roditeljsku podršku. Što se tiče podrške drugova iz odeljenja, potpuna porodica može igrati ključnu ulogu jer stabilno porodično okruženje često podstiče razvoj pozitivnih socijalnih veština i osećaja sigurnosti kod adolescenata (Padilla-Walker, Carlo, & Memmott-Elison, 2018). Adolescenti iz potpunih porodica mogu biti percipirani kao emotivno stabilniji i društveno pristupačniji, što olakšava formiranje prijateljskih odnosa sa vršnjacima. Ovi nalazi ukazuju na značaj rodno i porodično uslovljenih faktora u oblikovanju mreža socijalne podrške adolescenata, što je važno uzeti u obzir prilikom planiranja intervencija koje imaju za cilj unapređenje njihovog socijalnog funkcionisanja.

Ispitanici iz našeg uzorka ne ispoljavaju u velikoj meri maladaptivno ponašanje i imaju razvijene veštine socijalizacije. Ovaj nalaz može se objasniti specifičnostima uzorka, koji se sastoji od adolescenata sa LIO. Istraživanja ukazuju na to da težina kliničke slike, uključujući probleme u ponašanju i stepen usvojenosti socijalnih veština, direktno zavisi od stepena intelektualnog oštećenja (Norbury et al., 2016; Visser et al., 2015). Kod adolescenata sa LIO, funkcionalni kapaciteti su često dovoljno očuvani da im omogućavaju razvoj osnovnih socijalnih veština i adaptivnog ponašanja, naročito u podržavajućem okruženju (Walton & Ingersoll, 2013). Dodatno, činjenica da ispitanici ispoljavaju razvijene veštine socijalizacije može biti posledica efikasnosti rehabilitacionih programa, podrške porodice i škole, kao i rada stručnjaka na unapređenju njihovih socijalnih kompetencija (O'Handley, Ford, Radley, Helbig, & Wimberly, 2016). Uključivanje adolescenata sa LIO u inkluzivne obrazovne ili društvene aktivnosti može doprineti jačanju njihovih socijalnih veština (Taheri, Perry, & Minnes, 2016) i redukciji maladaptivnog ponašanja (Dyken, Shah, Sagun, Beck, & King, 2002). Takođe, adolescenti sa LIO često razvijaju odnose sa osobama iz svog najbližeg socijalnog okruženja (Jacob, Pillay, & Oluwawumi, 2022), što može dodatno doprineti stabilnosti njihovog ponašanja i boljoj integraciji u zajednicu.

Rezultati našeg istraživanja ukazuju na jasnu povezanost između različitih domena socijalne podrške, što je u skladu sa ranijim istraživanjima (Chiş, Copaci, & Rusu, 2017; Shinkawa et al., 2023). Naša analiza pokazuje da ispitanici sa višim stepenom ukupne socijalne podrške imaju proporcionalno viši stepen podrške u specifičnim domenima, čime se potvrđuje teza da socijalna podrška funkcioniše kao međusobno povezan sistem različitih izvora (Dam, Vugt, Klinkenberg, Verhey, & van Boxtel, 2016). Jedan od najzanimljivijih nalaza je da ispitanici koji imaju podršku roditelja istovremeno imaju i podršku nastavnika i drugih ljudi iz škole, ali ne i podršku prijatelja i drugova iz odeljenja. Ovo može biti objašnjeno time što roditeljska i nastavnička podrška često proizilaze iz autoritativnog odnosa i formalnih struktura (Harjunen, 2009; Macleod, MacAllister, & Pirrie, 2012), koje adolescenti možda ne vide kao emocionalno bliske ili vršnjački relevantne. Na taj način, podrška odraslih može biti usmerena na akademski ili organizacioni uspeh, dok prijatelji i drugovi iz odeljenja pružaju više emocionalnu i vršnjačku podršku, koja se razvija u neformalnim interakcijama.

Dodatno, ispitanici koji imaju podršku nastavnika pokazali su viši nivo podrške od strane ljudi iz škole i bliskih prijatelja, ali ne i od strane drugova iz odeljenja. Ovo može sugerisati da učenici sa dobrim odnosima sa nastavnicima dobijaju šire priznanje i podršku u okviru šireg školskog konteksta (Klen & Connell, 2004), ali odnosi unutar odeljenja mogu biti opterećeni konkurencijom, grupnim dinamikama ili socijalnom distancom (Wentzel, 1998). S druge strane, podrška drugova iz odeljenja usko je povezana sa podrškom bliskih prijatelja, kao i sa podrškom ljudi iz škole. Ovaj nalaz može

ukazivati na to da adolescenti koji uspešno razvijaju socijalne veštine u svom užem vršnjačkom krugu (odeljenje) imaju veću šansu da izgrade šire mreže podrške (Ferguson, Brass, Medina, & Ryan, 2022). Podrška ljudi iz škole, očekivano, povezana je sa podrškom bliskih prijatelja, što dodatno potvrđuje međusobnu povezanost formalnih i neformalnih socijalnih mreža u školskom okruženju (McGrath Brennan, Dolan, & Barnett, 2014). Ovo može značiti da adolescenti koji imaju pozitivan odnos sa osobljem i odraslima u školi lakše ostvaruju i održavaju kvalitetne odnose sa vršnjacima.

Zaključak

U našem istraživanju dobijeno je da ispitanici iz uzorka imaju najviše socijalne podrške od strane nastavnika, a najmanje od drugova iz odeljenja. Ispitanici muškog pola, kao i oni koji potiču iz potpune porodice imaju viši stepen percipirane socijalne podrške. Kada su u pitanju eksternalizovani problemi u ponašanju, ispitanici iz uzorka ne ispoljavaju u velikoj meri maladaptivno ponašanje, međutim, veći stepen problema u ponašanju ispoljavaju oni ispitanici koji nemaju sibliinga, kao i oni koji imaju razvijenije veštine socijalizacije.

Dobijeno je da ukupan skor na skali za procenu socijalne podrške u celini korelira sa pojedinačnim skorovima na ostalim subskalama. Međutim, oni ispitanici koji imaju socijalnu podršku roditelja, imaju i socijalnu podršku nastavnika i ostalog školskog osoblja, ali nemaju visok stepen socijalne podrške prijatelja i drugova iz odeljenja. Osim toga, oni ispitanici koji imaju socijalnu podršku drugova iz odeljenja imaju i visok stepen socijalne podrške od strane prijatelja.

Kao preporuku za buduća istraživanja, ističemo potrebu za replikacijom našeg istraživanja na većem i raznovrsnijem uzorku osoba sa LIO, kao i na uzorku koji uključuje osobe sa težim oblicima IO. Ovo bi omogućilo bolji uvid u razlike među grupama na osnovu stepena intelektualnog oštećenja i pružilo značajne podatke za razvoj prilagođenih intervencija. Buduća istraživanja treba da razmotre i uticaj dodatnih faktora, poput socioekonomskog statusa, inkluzivnog obrazovanja i kvaliteta rehabilitacionih programa, kao i da koriste kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih metoda radi dubljeg razumevanja iskustava adolescenata sa IO. Poseban značaj imaju longitudinalne studije koje bi pratile promene u socijalnoj podršci, ponašanju i socijalnim veštinama tokom vremena, čime bi se obezbedili temelji za razvoj efikasnijih i održivih modela podrške.

Socijalna podrška igra ključnu ulogu u očuvanju i unapređenju mentalnog zdravlja adolescenata, posebno u periodu intenzivnih emocionalnih i socijalnih promena koje karakterišu ovo životno doba. Istraživanja pokazuju da osećaj pripadnosti i prihvatanja unutar socijalnih grupa pozitivno utiče na razvoj samopouzdanja, emocionalne stabilnosti i sposobnosti suočavanja sa izazovima (Orth & Robins, 2022). S druge strane, nedostatak socijalne podrške može povećati rizik od različitih problema mentalnog zdravlja, kao što su izolacija, osećaj usamljenosti i poremećaji u ponašanju (Zhou & Cheng, 2022). Zbog toga je od suštinskog značaja razvijati i jačati mreže podrške za adolescente, kako bi se obezbedili uslovi za njihov zdrav emocionalni i socijalni razvoj.

Literatura:

- Bailey, T., Totsika, V., Hastings, R. P., Hatton, C., & Emerson, E. (2019). Developmental trajectories of behaviour problems and prosocial behaviours of children with intellectual disabilities in a population-based cohort. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 60(11), 1210–1218. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13080>
- Barbee, A. P., Cunningham, M. R., Winstead, B. A., Derlega, V. J., Gulley, M. R., Yankeelov, P. A., & Druen, P. B. (1993). Effects of gender role expectations on the social support process. *Journal of Social Issues*, 49(3), 175–190. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1993.tb01175.x>

- Biggs, E. E., & Carter, E. W. (2016). Quality of life for transition-age youth with autism or intellectual disability. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(1), 190–204. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2563-x>
- Campos, B., Ullman, J. B., Aguilera, A., & Dunkel Schetter, C. (2014). Familism and psychological health: The intervening role of closeness and social support. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 20(2), 191–201. <https://doi.org/10.1037/a0034094>
- Chiş, A., Copaci, I., & Rusu, A. S. (2017). Romanian translation and linguistic validation of the Children and Adolescent Social Support Scale (CASSS). *Journal of Psychological and Educational Research*, 25(1a), 44–56.
- Chou, Y. C., & Park, H. R. (2021). Examining the moderating role of inclusiveness and social support in promoting social problem-solving among youth with autism spectrum disorder. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 56(3), 280–292. <https://www.jstor.org/stable/27077969>
- Cohen, S., & McKay, G. (2020). Social support, stress and the buffering hypothesis: A theoretical analysis. In: S. E. Taylor, J. E. Singer, & A. Baum (Eds.), *Handbook of Psychology and Health*, Volume IV (pp. 253–267). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003044307>
- Colarossi, L. G., & Eccles, J. S. (2000). A prospective study of adolescents' peer support: Gender differences and the influence of parental relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(6), 661–678. <https://doi.org/10.1023/A:1026403922442>
- Crone, D. A., Hawken, L. S., & Horner, R. H. (2015). *Building positive behavior support systems in schools: Functional behavioral assessment*. Guilford Publications.
- D'Acurto, F., Malmendier, U., & Weber, M. (2020). Gender roles and the gender expectations gap (No. w26837). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w26837>
- Dam, A. E., de Vugt, M. E., Klinkenberg, I. P., Verhey, F. R., & van Boxtel, M. P. (2016). A systematic review of social support interventions for caregivers of people with dementia: Are they doing what they promise? *Maturitas*, 85, 117–130. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2015.12.008>
- Dykens, E. M., Shah, B. A. R. N., Sagun, J., Beck, T., & King, B. H. (2002). Maladaptive behaviour in children and adolescents with Down's syndrome. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(6), 484–492. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2002.00431.x>
- Emerson, E., Fortune, N., Llewellyn, G., & Stancliffe, R. (2021). Loneliness, social support, social isolation and wellbeing among working-age adults with and without disability: Cross-sectional study. *Disability and Health Journal*, 14(1), 100965. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2020.100965>
- Farrell, A. D., Goncy, E. A., Sullivan, T. N., & Thompson, E. L. (2018). Assessment of adolescents' victimization, aggression, and other problem behaviors: Development and psychometric evaluation of the Problem Behavior Frequency Scale – Adolescent Report. *Psychological Assessment*, 30(6), 787–802. <https://doi.org/10.1037/pas0000516>
- Feeney, B. C., & Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 19(2), 113–147. <https://doi.org/10.1177/1088868314544222>
- Ferguson, S., Brass, N. R., Medina, M. A., & Ryan, A. M. (2022). The role of school friendship stability, instability, and network size in early adolescents' social adjustment. *Developmental Psychology*, 58(5), 950–962. <https://doi.org/10.1037/dev0001328>
- French, K. A., Dumani, S., Allen, T. D., & Shockley, K. M. (2018). A meta-analysis of work–family conflict and social support. *Psychological Bulletin*, 144(3), 284–314. <https://doi.org/10.1037/bul0000120>
- Garipey, G., Honkaniemi, H., & Quesnel-Vallee, A. (2016). Social support and protection from depression: A systematic review of current findings in Western countries. *The British Journal of Psychiatry*, 209(4), 284–293. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.115.169094>
- Gilmore, L., & Cuskelly, M. (2014). Vulnerability to loneliness in people with intellectual disability: An explanatory model. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 11(3), 192–199. DOI:10.1111/jppi.12089

- Harjunen, E. (2009). How do teachers view their own pedagogical authority?. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 15(1), 109–129. <https://doi.org/10.1080/13540600802661345>
- Hassanein, E. E., Adawi, T. R., & Johnson, E. S. (2021). Social support, resilience, and quality of life for families with children with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 112(1), 103910. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.103910>
- Humphrey, N., & Symes, W. (2010). Perceptions of social support and experience of bullying among pupils with autistic spectrum disorders in mainstream secondary schools. *European Journal of Special Needs Education*, 25(1), 77–91. <https://doi.org/10.1080/08856250903450855>
- Jacob, U. S., Pillay, J., & Oluwawumi, O. O. (2022). Social skills development among adolescents with mild intellectual disability: Predictive factor analysis. *Interchange*, 53(3), 457–473. <https://doi.org/10.1007/s10780-022-09479-z>
- Kim, W., Kreps, G. L., & Shin, C. N. (2015). The role of social support and social networks in health information-seeking behavior among Korean Americans: A qualitative study. *International Journal for Equity in Health*, 14(1), 1–10. <https://doi.org/10.1186/s12939-015-0169-8>
- Klem, A. M., & Connell, J. P. (2004). Relationships matter: Linking teacher support to student engagement and achievement. *Journal of School Health*, 74(7), 262–273. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2004.tb08283.x>
- Kovačić, Z., Gajić, A., & Arsić, B. (2023). The relationship between behavioral problems and the degree of communication development of persons with autism spectrum disorders [rezime saopštenja sa skupa]. In: S. Kaljača (Ed.), 12th International scientific conference 'Special education and rehabilitation Today', 27–28.10.2023. Belgrade, Serbia.
- Lambert, N., Nihira, K., & Leland, H. (1993). *AAMR Adaptive Behavior Scale-School* (2nd ed.). Austin, TX: PRO-ED.
- Lei, H., Zhang, Q., Li, X., Yang, H., Du, W., & Shao, J. (2019). Cumulative risk and problem behaviors among Chinese left-behind children: A moderated mediation model. *School Psychology International*, 40(3), 309–328. <https://doi.org/10.1177/0143034319835255>
- Lu, M., Chen, J., He, W., Pang, F., & Zou, Y. (2021). Association between perceived social support of parents and emotional/behavioral problems in children with ASD: A chain mediation model. *Research in Developmental Disabilities*, 113(1), 103933. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.103933>
- Lunsky, Y., & Benson, B. A. (2001). Association between perceived social support and strain, and positive and negative outcomes for adults with mild intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(2), 106–114. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2001.00334.x>
- Macleod, G., MacAllister, J., & Pirrie, A. (2012). Towards a broader understanding of authority in student-teacher relationships. *Oxford Review of Education*, 38(4), 493–508. <https://doi.org/10.1080/03054985.2012.716006>
- Maier, C., Laumer, S., Eckhardt, A., & Weitzel, T. (2015). Giving too much social support: Social overload on social networking sites. *European Journal of Information Systems*, 24(5), 447–464. <https://doi.org/10.1057/ejis.2014.3>
- Malecki, C. K., Demaray, M. K., Elliott, S. N., & Nolten, P. W. (1999). Child and Adolescent Social Support Scale (CASSS) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t57891-000>
- McGrath, B., Brennan, M. A., Dolan, P., & Barnett, R. (2014). Adolescents and their networks of social support: Real connections in real lives?. *Child & Family Social Work*, 19(2), 237–248. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00899.x>
- Merrell, K. W., & Gimpel, G. (2014). *Social skills of children and adolescents: Conceptualization, assessment, treatment*. Psychology Press.
- Mishra, S. (2020). Social networks, social capital, social support and academic success in higher education: A systematic review with a special focus on 'underrepresented' students. *Educational Research Review*, 29, 100307. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2019.100307>

- Modrek, A. S., Hass, R., Kwako, A., & Sandoval, W. A. (2021). Do adolescents want more autonomy? Testing gender differences in autonomy across STEM. *Journal of Adolescence*, 92, 237–246. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.09.003>
- Muftić, E., Jahić, A., & Kovačević, R. (2018). Internalised and externalised disorder from the aspect of free time. *Human: Journal for Interdisciplinary Studies*, 8(2), 40. <https://doi.org/10.21554/hrr.091804>
- Nabi, R. L., Prestin, A., & So, J. (2013). Facebook friends with (health) benefits? Exploring social network site use and perceptions of social support, stress, and well-being. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(10), 721–727. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0521>
- Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: Evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(11), 1247–1257. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12573>
- O’Handley, R. D., Ford, W. B., Radley, K. C., Helbig, K. A., & Wimberly, J. K. (2016). Social skills training for adolescents with intellectual disabilities: A school-based evaluation. *Behavior Modification*, 40(4), 541–567. <https://doi.org/10.1177/0145445516629938>
- Ong, H. L., Vaingankar, J. A., Abdin, E., Sambasivam, R., Fauziana, R., Tan, M. E., & Subramaniam, M. (2018). Resilience and burden in caregivers of older adults: Moderating and mediating effects of perceived social support. *BMC Psychiatry*, 18(1), 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1616-z>
- Orth, U., & Robins, R. W. (2022). Is high self-esteem beneficial? Revisiting a classic question. *American Psychologist*, 77(1), 5–17. <https://doi.org/10.1037/amp0000922>
- Padilla-Walker, L. M., Carlo, G., & Memmott-Elison, M. K. (2018). Longitudinal change in adolescents’ prosocial behavior toward strangers, friends, and family. *Journal of Research on Adolescence*, 28(3), 698–710. <https://doi.org/10.1111/jora.12362>
- Rodriguez, M. S., & Cohen, S. (1998). Social support. *Encyclopedia of Mental Health*, 3(2), 535–544.
- Shinkawa, H., Takahashi, M., Adachi, M., Murayama, Y., Yasuda, S., Malecki, C. K., & Nakamura, K. (2023). Psychometric validation of the Japanese version of the Child and Adolescent Social Support Scale (CASSS) in early adolescents 1, 2. *Japanese Psychological Research*, 65(2), 145–157. <https://doi.org/10.1111/jpr.12375>
- Siedlecki, K. L., Salthouse, T. A., Oishi, S., & Jeswani, S. (2014). The relationship between social support and subjective well-being across age. *Social Indicators Research*, 117(2), 561–576. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0361-4>
- Taheri, A., Perry, A., & Minnes, P. (2016). Examining the social participation of children and adolescents with intellectual disabilities and autism spectrum disorder in relation to peers. *Journal of Intellectual Disability Research*, 60(5), 435–443. <https://doi.org/10.1111/jir.12289>
- Taylor, S. E. (2011). Social support: A review. In: H. S. Friedman (Ed.), *The Oxford handbook of health psychology* (pp. 189–214).
- Visser, E. M., Berger, H. J. C., Van Schrojenstein Lantman-De Valk, H. M. J., Prins, J. B., & Teunisse, J. P. (2015). Cognitive shifting and externalising problem behaviour in intellectual disability and autism spectrum disorder. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59(8), 755–766. <https://doi.org/10.1111/jir.12182>
- Walton, K. M., & Ingersoll, B. R. (2013). Improving social skills in adolescents and adults with autism and severe to profound intellectual disability: A review of the literature. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43, 594–615. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1601-1>
- Wang, J., Mann, F., Lloyd-Evans, B., Ma, R., & Johnson, S. (2018). Associations between loneliness and perceived social support and outcomes of mental health problems: A systematic review. *BMC Psychiatry*, 18(1), 1–16. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1736-5>
- Weisz, B. M., Quinn, D. M., & Williams, M. K. (2016). Out and healthy: Being more “out” about a concealable stigmatized identity may boost the health benefits of social support. *Journal of Health Psychology*, 21(12), 2934–2943. <https://doi.org/10.1177/1359105315589392>

- Wentzel, K. R. (1998). Social relationships and motivation in middle school: The role of parents, teachers, and peers. *Journal of Educational Psychology*, 90(2), 202–209. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.90.2.202>
- White, S. W., Ollendick, T., Albano, A. M., Oswald, D., Johnson, C., Southam-Gerow, M. A., & Scahill, L. (2013). Randomized controlled trial: Multimodal anxiety and social skill intervention for adolescents with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(1), 382–394. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1577-x>
- Zhao, J. L., Cai, D., Yang, C. Y., Shields, J., Xu, Z. N., & Wang, C. Y. (2020, June). Trait emotional intelligence and young adolescents' positive and negative affect: The mediating roles of personal resilience, social support, and prosocial behavior. *Child & Youth Care Forum*, 49, 431–448. Springer US. DOI:[10.1007/s10566-019-09536-2](https://doi.org/10.1007/s10566-019-09536-2)
- Zhou, Z., & Cheng, Q. (2022). Relationship between online social support and adolescents' mental health: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 94(3), 281–292. <https://doi.org/10.1002/jad.12031>

SOCIAL SUPPORT, SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT AND EXTERNALISED PROBLEM BEHAVIORS IN ADOLESCENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

Summary: This study aimed to examine the perception of social support among adolescents with mild intellectual disabilities (MID) and its relationship with externalized behavioral problems and social skills. The research was conducted using a quantitative method, applying both descriptive and inferential statistics through the SPSS statistical software. The sample consisted of 33 students with MID, aged 15 to 20 years, who attend a school for the education of children with intellectual disabilities. Instruments for assessing social support, externalized behavioral problems, and social skills were administered, with teachers and students with MID completing the respective measures. The participants reported receiving the highest level of social support from teachers and the lowest from classmates, with the difference being statistically significant. Male participants perceived a higher level of parental support than female participants, while those from intact families reported significantly higher levels of support from classmates. Correlational analyses revealed a high degree of interconnectedness among various sources of social support. No correlation was found between social support and externalized behavioral problems, whereas externalized problems were negatively correlated with socialization. The results highlight the significant roles of teachers and parents in providing support to adolescents with MID, while peer support remains relatively low. It was found that gender and family type influence perceptions of social support. On average, participants exhibited low levels of externalized behavioral problems and well-developed social skills, which can be attributed to the support and rehabilitation programs provided in their environment. Future research should focus on larger samples and include individuals with more severe forms of intellectual disabilities.

Keywords: social support, social factors, intellectual disabilities, maladaptive behavior, socialization.

Biografska nota:

Bojana Arsić – master defektolog, student doktorskih studija Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Oblasti interesovanja: poremećaji iz spektra autizma, rana intervencija, naučno dokazani tretmani, razvoj komunikacije osoba sa autizmom. <https://orcid.org/0000-0001-6728-3779>